
ΣΥΜΜΙΚΤΑ

NEMESIS ΔΙΧΟΒΟΥΛΟΣ
ΠΙΝΔΑΡΟΥ ΟΛΥΜΠΙΟΝΙΚΟΣ 8, 84-88

Στη μνήμη του Παναγιώτη Μουλλά

ἔσλα δ' ἐπ' ἔσλοϊς
ἔργα θέλοι δόμεν, ὀξείας δὲ νόσους ἀπαλάλκοι.
εὐχομαι ἀμφὶ καλῶν
μοίρα νέμεσιν διχόβουλον μὴ θέμεν·
ἀλλ' ἀπήμαντον ἄγων βίοντον
αὐτοὺς τ' ἀέξοι καὶ πόλιν.

Οἱ προηγούμενοι στίχοι ἔχουν προκαλέσει σοβαρές ερμηνευτικές δυσκολίες εξαιτίας τῆς αβεβαιότητας που επικρατεῖ ὡς πρὸς τὴν ακριβῆ ἀπόδοση τῆς συμπλοκῆς νέμεσιν διχόβουλον. Ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτὴν εἶναι ἐνδεικτικὴ ἡ ἀμφιταλαντευόμενη στάση τοῦ W. Race, ὁ ὁποῖος μεταφράζει διαφορετικὰ τὴν συμπλοκὴν στὴ μονογραφία του γιὰ τὸ πιנדαρικὸ ὕφος¹ καὶ στὴ δίγλωσση ἐκδοση τῶν ὠδῶν τοῦ Πινδάρου στὴ σειρὰ Loeb Classical Library,² ἐνῶ ὅσες μεταφράσεις, ἐλληνόγλωσσες ἢ ξενόγλωσσες, ἔχω συμβουλευθεῖ εἶναι προβληματικὲς ὡς πρὸς τὸ σημεῖο αὐτό.³ Ὁ W. J. Slater στὸ πιנדαρικὸ λεξικὸ του (Βερολίνο 1969) στὸ λήμμα νέμεσις μεταφράζει: «an ambiguous apportionment as regards their due blessings», ἀλλὰ ἡ ἀπόδοση «apportionment» (μερίδιο τῆς τύχης που ἀναλογεῖ σε κάθε θνητὸ χωριστὰ) εἶναι οὐδέτερη, ἀν ὄχι τελείως ἀχρωμη, γιὰτὶ μὴ ἀμφίβολη⁴ τύχη δὲν εἶναι σύμμετρη πρὸς τὸ ἀναμενόμενον νόημα. Πράγματι, αὐτὸ που προσδοκᾷ ὁ δέκτης τῆς ὠδῆς δὲν εἶναι ὁ λόγος γιὰ μὴ ἀμφίβολη, ἀμφιταλαντευόμενη ἢ ἀσταθὴ τύχη, γιὰτὶ ἡ ἰσχυρὴ ἀντίθεση που ἀκολουθεῖ (ἀλλ' ἀπήμαντον ἄγων βίοντον) ὑποδεικνύει μὴ κάθε ἐπιθυμητὴ

---

1. W. Race, *Style and Rhetoric in Pindar*, Atlanta 1990, σσ. 162-163.

2. Cambridge Mass. 1997, τ. I, σ. 145.

3. Ἐνα ἀντιπροσωπευτικὸ τοῦ δείγμα παραθέτει ὁ P. Samaras, «Nemesis and the Double Intention of Zeus at Pindar OLYMPIAN 8, 86», *Phoenix* 62 (2008) 261-272, ἰδιαιτέρως σσ. 261-262.

4. Ἐτσι ἐρμηνεύει τὸ ἐπίθετο καὶ τὸ πρόσφατο λεξικὸ τοῦ F. Montanari (2ῃ ἐκδοση, Τορίνο 2004).

σαφήνεια ότι η νέμεσις στα συμφραζόμενα αυτά έχει αποκλειστικά αρνητικό περιεχόμενο⁵ και δεν ταυτίζεται απλώς με την τύχη που εναλλάσσεται μεταβαίνοντας από την ευτυχία στη δυστυχία, όπως πιστεύει ο Chr. Brown.⁶ Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι στην ησιόδεια Θεογονία (223) η Νέμεσις αποκαλείται πῆμα θνητοῖσι βροτοῖσι. Πράγματι, στον 10ο Πυθιονικό (41-42) συνδυάζεται με νόσους και πολέμους, και ο λαός των Υπερβορείων θεωρείται ευτυχής, επειδή έχει αποφύγει τις αρνητικές επιπτώσεις της νεμέσεως.⁷ Θα προκαλούσε, κατά τη γνώμη μου, δικαιολογημένη απορία, αν στο υπό εξέταση χωρίο ο Πίνδαρος αντιλαμβάνονταν τη λέξη διαφορετικά, και μάλιστα θετικά, αφού η προσευχή του έχει προφανώς αποτροπαικό χαρακτήρα και ευθυγραμμίζεται πλήρως με τέσσερις παρόμοιες σύντομες προσευχές στους επινίκους, όπου ο ποιητής παρακαλεί η επιτυχία του αθλητή να μην επισύρει τον θεϊκό φθόνο, την άρση δηλαδή της θεϊκής εύνοιας, κάτι που συνεπάγεται την ανθρώπινη δυστυχία,⁸ καθώς, κατά τον Πίνδαρο, κάθε ανθρώπινη επιτυχία και ευτυχία εξαρτάται από τον θεό και οφείλεται σε αυτόν:⁹ Ολυμπιονίκος 13, 24-26. Πυθιονικός 8, 70-72.¹⁰ 10, 19-21. Ισθμιόνικος 7,

5. Σύμφωνα με τον E. W. Walton, *Envy in Greek Literature to the End of the Fifth Century B.C.*, διδ. διατρ. John Hopkins University 1970, σ. 104 σημ. 15, ο φθόνος παρουσιάζει δύο πλευρές, μια υποκειμενική και μια αντικειμενική: φθόνος είναι το αίσθημα που βιώνει ο Δίας, ενώ νέμεσις είναι η πράξη της τιμωρίας στην οποία μεταστοιχειώνεται το υποκειμενικό αίσθημα. Πρβ. J. Coman, *L'idée de la Némésis chez Eschyle*, Παρίσι 1931, σ. 89, και W. J. Slater, «Lyric Narrative: Structure and Principle», *CA* 2 (1983) 117-132, ιδιαίτερα σσ. 130-131. Για μια διεξοδική ανάλυση του σημασιολογικού πεδίου της λέξης βλ. E. Laroche, *Histoire de la racine NEM*, Παρίσι 1949, σσ. 89 κ.ε., ιδιαίτερα σ. 107.

6. Chr. Brown, «The Hyperboreans and Nemesis in Pindar's Tenth Pythian», *Phoenix* 46 (1992) 95-107, ιδιαίτερα σσ. 103-104. Ο Brown υποστηρίζει ότι εδώ η νέμεσις παρουσιάζεται ως η προσωποποιημένη έννοια της τύχης και γι' αυτό προτείνει τη γραφή της λέξης με κεφαλαίο αρκτικό σύμφωνο. Επιπλέον, εκφράζει την άποψη ότι το επίθετο διχόβουλος δηλώνει την εναλλάξ απονομή εκ μέρους της Νεμέσεως των αγαθών και της δυστυχίας στους θνητούς. Η πρόταση του Samaras, ό.π. (σημ. 3), όπως θα δούμε στη συνέχεια, απλώς μεταθέτει τον φορέα της εναλλαγής της τύχης από τη νέμεσιν, στην οποία ορθά αποδίδει μόνο αρνητική σημασία, στον ίδιο τον Δία.

7. Πρβ. το σχετικό σχόλιο του Δ. Ι. Ιακώβ, *Πινδάρου Πυθιονικοί*, Ηράκλειο 1994, σ. 332. Ο Samaras, ό.π. (σημ. 3), 270, εντοπίζει στη μνεία των ασθενειών ένα συνδετικό ειδοποιό γνώρισμα ανάμεσα στη νέμεσιν του 8ου Ολυμπιονίκου και εκείνην του 10ου Πυθιονίκου.

8. H P. Bulman, *Phthonos in Pindar*, Berkeley - Los Angeles 1992, σσ. 12 και 31, ορθά κάνει λόγο για θεϊκό «veto», και όχι για ζήλια, το οδυνηρό ανθρώπινο συναίσθημα που χαρακτηρίζει όποιον αντιδρά αρνητικά στην επιτυχία και την ευτυχία των συνανθρώπων του, συναίσθημα που δεν εναρμονίζεται με την περί θείου εκλεπτυσμένη αντίληψη του ποιητή.

9. Βλ. ενδεικτικά E. Thummer, *Die Religiosität Pindars*, Innsbruck 1957, σ. 35.

10. O I. L. Pfeijffer, *Three Aeginetan Odes of Pindar. A Commentary on Nemean V, Nemean III & Pythian VIII*, Leiden 1999, σσ. 566 κ.ε., δεν συσχετίζει το χωρίο με τον θεϊκό φθόνο και υιοθετεί τη γραφή της χειρόγραφης παράδοσης ἄφθιτον αντί της γραφής ἄφθονον που απαντά σε δύο χειρόγραφα και επιπλέον βασίζεται στην απόδοση της επίμαχης λέξης από

39-42.¹¹ Ο ποιητής εύχεται ο Δίας να αποτρέψει τη διχόβουλον νέμεσιν, ώστε να μην πλήξει με δυστυχία τον αθλητή που έχει κερδίσει, με τη νίκη του στους σημαντικότερους πανελλήνιους αγώνες, δόξα και κοινωνική αναγνώριση.

Αν οι προηγούμενες σκέψεις ευσταθούν, τότε υπολείπεται να προσδιοριστεί ακριβέστερα η σημασία του επιθέτου διχόβουλος. Πρόσφατα ο Samaras¹² επιχείρησε να υπερκεράσει τις νοηματικές δυσκολίες της συμπλοκής, υποθέτοντας ότι το επίθετο πρέπει να συναφθεί με το απαρέμφοτο ως επίρρημα (διχοβούλως) σε σχήμα υπαλλαγής. Κατά την άποψή του, διχόβουλος δεν είναι η νέμεσις αλλά ο Δίας (το υποκείμενο του απαρεμφάτου), που μοιράζει εναλλάξ στους ανθρώπους αγαθά και δυστυχίες, σύμφωνα με την περίφημη εικόνα των δύο πίθων στη ραψωδία Ω της *Ιλιάδας*.¹³ Ωστόσο, η πρότασή του προσκρούει, κατά τη γνώμη μου, σε σοβαρά εμπόδια. Το επίρρημα, μολονότι ορθά σχηματισμένο από μορφολογική άποψη, είναι αμάρτυρο. Ο ποιητής, πάντως, αν το επιθυμούσε, είχε την ευχέρεια να το χρησιμοποιήσει στην ίδια θέση με το παραδεδομένο επίθετο, δεδομένου ότι διαθέτει την ίδια μετρική αξία. Επιπλέον, το σχήμα της υπαλλαγής αναφέρεται σε ουσιαστικό διαφορετικής πτώσης από εκείνην του επιθέτου, όχι όμως σε ρηματικό τύπο.¹⁴ Η λύση, επομένως, πρέπει να αναζητηθεί προς διαφορετική κατεύθυνση. Προσωπικά πιστεύω ότι πρόκειται για ένα ενεργητικό αντικειμενικό σύνθετο επίθετο,¹⁵ που δηλώνει ότι η νέμεσις ως θεόσταλη συμφορά προκαλεί τον διχασμό των ανθρώπινων προθέσεων, δηλαδή τη διχόνοια, στρέφοντας τους φθονερούς εναντίον του νικητή και των ομοφρόνων του. Με άλλα λόγια, το επίθετο δεν χαρακτηρίζει τη διπλή πρόθεση της ίδιας της νεμέσεως, τόσο την καλή όσο και την κακή της πλευρά, γιατί, όπως ήδη υπογραμμίστηκε, το σημασιολογικό περιεχόμενό της στα συγκεκριμένα συμφραζόμενα είναι σαφώς αρνητικό, αλλά την επίδραση που ασκεί

τα αρχαία Σχόλια με το επίθετο *ἀνεπίφθονον*. Πρβ. και το σχετικό σχόλιό μου, ό.π. (σημ. 7), σ. 305.

11. Βλ. D. C. Young, *Pindar Isthmian 7, Myth and Exempla*, Leiden 1971, σ. 27.

12. Samaras, ό.π. (σημ. 3).

13. Για το θέμα της αέναης εναλλαγής στην ανθρώπινη τύχη βλ. J. Krause, *Άλλοτε άλλος. Untersuchungen zum Motiv des Schicksalswechsels in der griechischen Dichtung bis Euripides*, Μόναχο 1976.

14. Βλ. τη μελέτη του εν λόγω υφολογικού φαινομένου από τον V. Bers, *Enallage and Greek Style*, Leiden 1974.

15. Πρβ. *διχόμηνης* = αυτός που διχοτομεί τον μήνα, προκειμένου για την πανσέληνο: *Ολυμπιόνικος* 3, 19 και *Ισθμιόνικος* 8, 44, καθώς και *Αισχύλου Επτά επί Θήβας* 899 (ού) *διχόφρονι πότμω*. Τους δύο γιους του Οιδίποδα τους βρήκε μια τύχη που δεν δίχαζε τη βούλησή τους, δηλαδή ανταποκρινόταν ή εναρμονιζόταν προς αυτήν, μια τύχη που τελικά αποδείχθηκε κοινή, αφού καθένας τους επιδίωκε να εξοντώσει τον άλλον.

πάνω στους ανθρώπους, το κοινωνικό της αποτέλεσμα με τον διαλυτικό και διχαστικό του ρόλο: Οι οικείοι και οι φίλοι του αθλητή, καθώς και, δικαιούμαστε να ειπάσουμε, μια μερίδα των συμπολιτών του, θα αισθανθούν μεγάλη περηφάνια και ιδιαίτερη ικανοποίηση για τη νίκη του, αλλά το στρατόπεδο των φθονερών θα υποτιμήσει και θα υπονομεύσει το κατόρθωμά του, ενδεχομένως συκοφαντώντας την επιτυχία του και προκαλώντας κατ' επέκταση κοινωνική αναταραχή. Νέμεσις, συνεπώς, είναι η θεόσταλη δυστυχία,¹⁶ που συνεπάγεται την αντιπαράθεση αγαθών και κακῶν, δημιουργώντας κοινωνικές εντάσεις και διαμάχες.¹⁷ Το επίθετο, κατά τη γνώμη μου, δεν επιλέχθηκε τυχαία, αλλά επιτελεί μια σημαντική προσδιοριστική λειτουργία, καθώς συγκεκριμενοποιεί το είδος της συμφοράς που συνεπάγεται η νίκη. Ότι η νέμεσις έχει κοινωνικοπολιτικές επιπτώσεις και προεκτάσεις συνάγεται με απόλυτη σαφήνεια από τη συνέχεια του κειμένου, όπου ο ποιητής εύχεται ο Δίας να χαρίσει προκοπή όχι μόνο στη γενιά του νικητή αλλά και σε ολόκληρη την πόλη (αὐτούς τ' ἀέξει καὶ πόλιν). Η προταθείσα ερμηνεία δεν είναι καινούρια. Την είχε εισηγηθεί, με τον γνωστό λακωνικό του τρόπο, ο B. L. Gildersleeve στο οικείο σχόλιό του,¹⁸ αλλά την καταδίκασε σε λήθη, γιατί ο σπουδαίος πινδαριστής την απέρριψε χαρακτηρίζοντάς την αδικαιολόγητα, όπως πιστεύω, «εξαιρετικά άχρωμη». Εκεί αποδίδει, μεταξύ άλλων λύσεων, την προβληματική συμπλοκή ως εξής: «[μακάρι να μην] ξεσηκώσει διχαστική δυσαρέσκεια» (to rouse factious discontent).

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΔΑΝΙΗΛ Ι. ΙΑΚΩΒ

ΑΚΚΙΣΜΟΣ = ΔΙΩΜΑ (ΛΗΜΜΑΤΟΔΕΙΚΤΙΚΩΣ)

E. Trapp, Lexikon zur byzantinischen Gräzität:

«διομ(μ)ατεύομαι? Timaeus, Lex. voc. Plat., ed. Ruhnken (21828) 17 adn. 20: ἀκκίζομαι, τὸ λεγόμενον κοινῶς διοματεύεται».

Γρ. διωμα- στὸ λῆμμα καὶ στὸ παράθεμα καὶ πρόσθεσε στὸ ἐρμῆνευμα «sich vorstellen?». Βλ. Ἐ. Κριαρᾶ, *Λεξικὸ τῆς μεσαιωνικῆς ἑλλην. δημῶδους γραμματείας (Ἐπιτομή)*:

«διωματεύομαι. Καμαρώνω, ὑπερηφανεύομαι: ἐσὺ νὰ διοματεύε-

16. Η δυστυχία αυτή δεν προϋποθέτει υποχρεωτικά την αλαζονική υπέρβαση των ανθρωπίνων ορίων εκ μέρους του νικητή με αναπόφευκτο αποτέλεσμα τη θεϊκή τιμωρία του. Αρκεί η πανελλήνια νίκη από μόνη της για να πυροδοτήσει την αρνητική αντίδραση μιας κοινωνικής ομάδας.

17. Πρβ. Bulman, ό.π. (σημ. 8), σσ. 22, 25.

18. B. L. Gildersleeve, *Pindar Olympian and Pythian Odes*, Νέα Υόρκη 1890, σ. 200.

σαι κι ἐμὲν νὰ θανατώνεις; Ἐρωτοπ(αίγνια) 19. [ζούσ. διῶμα + κατάλ. -εύομαι]. Πρβ. καὶ Δ. Δημητράκου, *Μέγα λεξικὸν ὅλης τῆς ἑλλην. γλώσσης*:

«διωματαεύομαι δημ. (ιδίωμα) ἐπὶ γυναικός, ἀκκίζομαι, κάνω νάζια, καμαρώνω: δ. τραγ. (ἀκολουθεῖ ὁ παραπάνω στίχος ἀπὸ τὰ Ἐρωτοπαίγνια ἢ Καταλόγια)».

Σχετικὸ ἓνα τέταρτο λῆμμα ἀπὸ τὴν Ἐκλογὴ ὀνομάτων καὶ ῥημάτων Ἀττικῶν τοῦ Θεσσαλονικέως φιλολόγου καὶ λεξικογράφου τοῦ 14ου αἰ. Θωμᾶ Μαγίστρου:

«Ἀκκισμός τὸ λεγόμενον *ιδίωμα*, ἤγουν ἡ προσποίησης, καὶ ἀκκίζομαι τὸ προσποιούμαι». Πρβ. λλ. διῶμα κ.έ. στὰ λεξικά Κριαρᾶ καὶ Δημητράκου.

Καὶ συμπληρωματικὸ (μὲ τὴ βοήθεια τοῦ Google):

«Διῶμα (ν): περηφάνεια, ἐγωισμός. Φρ. Ἄφ' τὸ *δίωμα* [sic] τῆς ἔν μιλεῖ καενοῦ» (Χιακὸ Λεξιλόγιο, 2007).

Ἡ τελευταία λεξικογραφικὴ μαρτυρία τῆς λ. διῶμα καθὼς καὶ οἱ πολὺς ἀναφορές τῆς (μὲ τὴ σημ. ὑπερηφάνεια, ώραία θωριά, καμαρωτὸ ἢ ναζιάρικο βᾶδισμα) σὲ κείμενα ποιητῶν καὶ πεζογράφων ὄχι μόνο κρητικῶν ἀλλὰ καὶ πολλῶν ἄλλων ἀπὸ τὰ πέρατα τοῦ ἑλληνισμοῦ (ὅπως οἱ Βάρναλης, Γ. Κλ. Ζερβός, Καστανάκης, Μαβίλης, Παλαμᾶς, Ποριώτης, Κ. Χαραλαμπίδης κ.ἄ. νεότεροι – οἱ πληροφορίες ἀπὸ τὸ Διαδίκτυο καὶ ἀπὸ τὸ Ἀρχεῖο τοῦ Λεξικοῦ τῆς Λογοτεχνίας τοῦ ἀείμνηστου Λίνου Πολίτη) δείχνουν ὅτι ἡ ἐπιβίωση τῆς παλιάς αὐτῆς λέξης δὲν περιορίζεται σήμερα στὴν Κρήτη.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

ΙΩΑΝΝΗΣ ΣΤΕΦΑΝΗΣ

ΑΘΗΣΑΥΡΙΣΤΕΣ ΛΕΞΕΙΣ ΣΤΟΝ ΜΩΡΑΪΤΙΔΗ

Στὴ μνήμη τοῦ μοναχοῦ Κοσμᾶ,
ποῦ διαβάσαμε μαζί τὸν Παπαδιαμάντη

(α) *μπερμπάντακας*

Στὰ ταξιδιωτικὰ τοῦ Μωραϊτίδη *Μὲ τοῦ Βορηᾶ τὰ κύματα*¹ συναντοῦμε δυὸ φορὲς τὸ μεγεθυντικὸ *μπερμπάντακας*. Τὰ σχετικὰ χωρία ἀνήκουν στὸ τμήμα «Ἀπὸ τὴν Σκίαθον» τῆς Δ' σειρᾶς. Τὰ παραθέτω:

1. Παραπέμπω στὴν ἐξάτομη ἔκδοση: Ἀλεξάνδρου Μωραϊτίδου, *Μὲ τοῦ Βορηᾶ τὰ κύματα*. Ταξίδια - Περιγραφαὶ - Ἐντυπώσεις. Ἀθήναι, Ἐκδότης Ι. Ν. Σιδέρης, σειρᾶ Α'-ΣΤ' (1922-1927).

«Εἶχε δὲ μαζί του ὁ ἀρχιερεὺς ἓνα Πρωτοσύγκελλον, ἓνα Κρήτα μπερμπάντακα² (συνήθιζε πολὺ αὐτὴν τὴν λέξιν εἰς τοὺς ἐλέγχους του) Χιονᾶν καλούμενον, ὅστις εἶχε ραδιοργήσει τὸν ἀρχιερέα περὶ ἐμοῦ ὅτι δὲν μνημονεύω τὸν βασιλέα» (σ. 128). Καί: «Πρὸς ταῦτα ὁ Χιονᾶς ἐφρούαξε καὶ ὥρμησε νὰ μὲ πνίξῃ. Ἄλλ' ἐγὼ βαστάζων τὴν ράβδον τοῦ Γέροντός μου ἐγείρω αὐτὴν νὰ τὸν κτυπήσω λέγων συνάμα:

– Ἐνώπιον τῆς Ἀρχῆς, μπερμπάντακα, ἔχεις τόσον θράσος; Σιωπή!» (σ. 129).

Εἶναι φανερὸ ἀπὸ τὴν παρενθετικὴ πρόταση «(συνήθιζε πολὺ αὐτὴν τὴν λέξιν εἰς τοὺς ἐλέγχους του)» ὅτι ἡ ἐξαιρετικὰ προσβλητικὴ λέξις, ποὺ ἀπειθύνεται σὲ ἓναν Πρωτοσύγκελλο, δὲν ἐκστομίζεται ἀπὸ τὸν ὑποκοριστικὸ, κατὰ τὴν ὀξεία παρατήρηση τοῦ Τέλλου Ἄγρα,³ καὶ πραῦθυμο Μωραϊτίδη. Λέγεται ἀπὸ τὸν ὑπεραυστηρὸ καὶ ἀσκητικότατο «Γέροντα Διονύσιο»⁴ καὶ πιθανότατα εἶναι πλάσμα τοῦ ἴδιου.

Τὸ ὑποκοριστικὸ μπερμπαντάκος ἔχει θησαυριστεῖ στὰ λεξικά Δημητράκου, Σταματάκου, Τεγόπουλου-Φυτράκη, Κριαρᾶ, Μπαμπινιώτη, Ἰδρύματος Τριανταφυλλίδη – ἐνδεχομένως καὶ σὲ ἄλλα –, ἀλλὰ τὸ μπερμπάντακας, ποὺ δὲν ὄκησε ὁ Γέρον Διονύσιος νὰ πλάσει – καὶ ὁ Μωραϊτίδης νὰ περισώσει –, ἀπουσιάζει ὄχι μόνο ἀπὸ τὰ γενικὰ λεξικά ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰ τέσσερα λεξικά τῆς γλώσσας τῆς πιάτσας ποὺ ἔχω ὑπόψη μου. Δὲν τὸ ἔχουν θησαυρίσει οὔτε τὰ δύο ἀντίστροφα λεξικά τῆς νέας ἐλληνικῆς, τοῦ Κουρμούλη καὶ τῆς Ἀναστασιάδη-Συμεωνίδη. Ἡ ἀπουσία τῆς λέξεως ἀπὸ τὸ δεύτερο καὶ πολὺ πλουσιότερο ΑΛΝΕ, ὑποδηλώνει ὅτι δὲν ὑπάρχει σχετικὸ δελτίο στὸ «Ἀρχεῖο λογοτεχνικῶν λέξεων» τοῦ Λίνου Πολίτη.

Γιὰ τὴ μεγεθυντικὴ κατάληξις -ακας τῆς νέας ἐλληνικῆς βλέπε τὶς Νεοελληνικὲς Γραμματικὲς τοῦ Μανόλη Τριανταφυλλίδη καὶ τοῦ Ἀγαπητοῦ Γ. Τσοπανάκη, παραγράφους 279 καὶ 778γ ἀντίστοιχα, ὅπου παρέχονται καὶ εὐάριθμα παραδείγματα. Πολὺ περισσότερα στὰ ΑΛΝΕ, ἰδιαίτερα στὸ νεότερο τῆς Ἀναστασιάδη-Συμεωνίδη.

2. Μὲ πλάγια στὸ μωραϊτιδικὸ κείμενο.

3. «(...) ὑποκοριστικὴ δὲ τρόπον τινὰ δύναται ν' ἀποκληθῇ καὶ ἡ ἔκφρασις αὐτοῦ ἐν τῷ συνόλω τῆς». *Μεγάλῃ Ἑλληνικῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ*, τ. ΙΖ', στὸ σχετικὸ λήμμα.

4. Γιὰ τὸν Γέροντα Διονύσιο, σπουδαία μορφή τοῦ μοναχισμοῦ τοῦ 19ου αἰώνα, βλ. ὅλο τὸ κείμενο τοῦ Μωραϊτίδη ἀπ' ὅπου τὰ δύο ἀποσπάσματα, τὴ νεχρολογία τοῦ Παπαδιαμάντη («Ἀπαντα Ε' 327-331), τὰ *Σκιαθίτικα*, Α' τοῦ Ἰω. Ν. Φραγκοῦλα, «Ἰωλκός», Ἀθήνα 1978, σσ. 277-279. Περισσότερα στὸ: Παναγιώτης Ἐπιφανιάδης, *Ὁ Γέροντας Διονύσιος*, Ἱστορικὴ μελέτη, Ἐπιμέλεια Γιάννη Σπανόπουλου, Ἀθήνα 1983.

(β) *ἀσκαλιάτικα*

Ἐπίσπασμα ἀπὸ τὸ μῆμα «Ἀπὸ ποῦ πάνε ᾿ς τὸ Καρπενῆσι» τῆς Ε΄ σειρᾶς τῶν ταξιδιωτικῶν:

«Εἶνε ταξειῖδι ὀλόκληρο, ἀφεντικό, ἀπὸ τῆ Στυλίδα ὡς τὸ βαπόρι. Ὁ βαρκάρης θὰ βγάλη χαρτιὰ ἀπὸ τὸ λιμεναρχεῖο, ταχτικά, θὰ τσουρμάρη, θὰ πάρη κουμπάνια, θὰ κάμη νερό, θὰ πλερώση λιμενικά, θὰ πλερώση *ἀσκαλιάτικα*,⁵ ἕνα σωρὸ παράδες... Καμμιά φορά, ἀφεντικό, τὸν χεμῶνα μάλιστα, μεταλαβαίνομε κιόλα πρῶτα, πρὶν ἀμολύσουμε ἀπὸ τὴν σκάλα τοῦ Ἁγαθοκλῆ γιὰ τὸ βαπόρι» (σ. 86).

Ὁ βαρκάρης ζητάει ὄχτῳ σφάντζικα γιὰ νὰ μεταφέρει ἀπὸ τὴν ἀποβάθρα στὸ βαπόρι, ποῦ στέκεται ἀρόδο, τὸν Μωραϊτίδη, ὁ ὁποῖος βρῖσκει ὑπέρογκο τὸ ποσό. Στὸ ἐπίσπασμα ὁ βαρκάρης προσπαθεῖ νὰ δικαιολογήσει τὰ ὑπερβολικὰ ναῦλα.

Ὅπως τὸ *μπερμπάντακας*, καὶ τὰ *ἀσκαλιάτικα* εἶναι λέξη ἀθησαύριστη. (Δὲν ἀποκλείεται πάντως νὰ ἔχουν καταγραφεῖ σὲ λεξικά ἢ γλωσσάρια ἰδιωματῶν καὶ σὲ δελτία τοῦ Ἀρχείου τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ). Ἡ προφανῶς ἰδιωματικὴ λέξη *ἀσκαλιάτικα* – ἀντὶ τοῦ κανονικοῦ *σκαλιάτικα* – παράγεται ἀπὸ τὴ *σκάλα* (πρβ. «σκάλα τοῦ Ἁγαθοκλῆ») καὶ σημαίνει «τέλη ἀποβάθρας». Ἐὰν ὁ Μωραϊτίδης ἀπέδιδε μὲ ἀκριβεία τὰ λόγια τοῦ λεμβούχου, θὰ διαβάζαμε «ἀπ' ᾿ν ἀσκάλα» ἢ «ἀπ' τ'ν ἀσκάλα». Γιὰ τὸν τύπο *ἀσκάλα* παραπέμπω στὸ *Γλωσσικὸ Ἰδιῶμα τοῦ Πηλίου* τοῦ Κώστα Λιάπη. Πιθανολογῶ ὅτι τὰ *ἀσκαλιάτικα* – ἴσως ἡ λέξη ἀνήκει στὰ *pluralia tantum* – ἐπιχωρίαζαν σὲ παράλιες πόλεις, ὅπου προσέγγιζαν ἐπιβατηγὰ βαπόρια.

(γ) *μπαρκάδοι καὶ ξεμπαρκάδοι*

«Οἱ ναῦται φαιδροί, γελαστοί, κερνοῦν καὶ κερνῶνται μὲ χαρὰν ἀπερίγραπτον. Μέσα εἰς τὰς ἀφελεῖς προπόσεις τῶν ἀντηγεῖ σπαρταριστὰ ὡς ὀψάριον νωπότατον τό: *καλὴ πατρίδα*. Εἶνε ὅλοι αὐτοὶ *μπαρκάδοι*. Καὶ τὴν αὐγὴν φεύγουν ὅλοι γιὰ τὴν Μαύρην θάλασσαν» (Β΄ 124).

«Ἰδὲ τοὺς ὀμίλους ἐκείνους τοὺς φαιδρούς. Εἶνε ἔλληνες ναῦται, *ξεμπαρκάδοι*, οἵτινες περιδιαβάζον ἀργοὶ ἐπὶ τῶν λιθοστρώτων καὶ σκολιῶν ὁδῶν τῆς ναυτικωτάτης αὐτῆς συνοικίας, ἀναζητοῦντες ἐργασίαν, πλοῖον νὰ *μπαρκάρουν*»⁶ (Β΄ 122).

Μπαρκάδος (: *μπαρκαρισμένος, ναυτολογημένος*) καὶ *ξεμπαρκάδος*

5. Ἡ πλαγιογράφηση δική μου.

6. Οἱ πλαγιογραφήσεις στὰ ἐπίσπασματα εἶναι τοῦ Μωραϊτίδη.

(: άμπαρκάριστος, άναυτολόγητος) εΐναι λέξεις προφανώς κάποτε κοινόχρηστες σέ όρισμένους τόπους, αλλά πιθανώς μόνο άπό τά ταξιδιωτικά του Μωραϊτίδη μαρτυρημένες. Άπουσιάζουν άπό όλα τά λεξικά. Τά περισσότερα λήματα λέξεων εις -αδος στα ΑΛΝΕ δείχνουν ότι οι πρωτότυπες λέξεις είχαν χαρακτήρα δ (κλαδί - άκλαδος, σημάδι - παρασήμαδος κ.ά.). Εικάζω ότι τδ μπαρκάδος σχηματίστηκε άπό τδ μπάрко κατά τδ σχήμα σμάλτο - σμαλτάδος. Άπό τδ μπαρκάδος εύκολα μπορούσε νά σχηματιστεί τδ αντίθετό του ξεμπαρκάδος.

Χαλκίδα

N. Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ